

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 18

Volume: 4 Issue: 18

Yaz 2011

Summer 2011

SON DÖNEM OSMANLI DÜŞÜNÇESİNDE FELSEFİ YAPI: POZİTİVİST PARADİGMANIN İNŞASI

*“OTTOMAN PERIOD OF PHILOSOPHICAL STRUCTURE THOUGHT: THE
CONSTRUCTION OF A POSITIVIST PARADIGM”*

Yakup KAHRAMAN*

Özet

Son dönem Osmanlı düşüncesi, Osmanlı düşünce geleneği açısından dönüm noktasıdır. Avrupa'daki felsefi akımların etkisi altında kalan bu düşünce geleneği Modern Türk düşüncesinin kökenlerini oluşturur. Bu düşünce geleneğinin günümüz için önemli yönlerinden biri, Modern Türk düşüncesinin paradigması olan pozitivist anlayışın gelişim sürecini oluşturmaktadır. Aydınlanma ve bilimsel yaklaşımın sonucu ortaya çıkan pozitivist bilinç, son dönem Osmanlı düşüncesinin Modern Türkiye'ye bıraktığı en etkin düşünce mirasıdır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Bilimsel Yaklaşım, Pozitivist Bilinç.

Abstract

The idea of the late-Ottoman, Ottoman thought the turning point in terms of tradition. Under the influence of the philosophical currents of thought in Europe, the tradition of the origins of the modern Turkish thought creates. One of the important aspects of this idea for today's tradition, the positivist paradigm of the modern Turks the idea of forming a development process of understanding. As a result of the Enlightenment and positivist approach scientist of consciousness, the idea of modern Turkey in the late Ottoman legacy left by the most effective ideas.

Key Words: Enlightenment, Scientific Approach, The Positivist Consciousness

I- Aydınlanma Düşüncesinin Son Dönem Osmanlı Düşüncesine Girişi ve Gelişimi

Düşünce geleneğimizin değişim süreçleri dikkate alındığında son dönem Osmanlı düşüncesi ve bu düşünce geleneğindeki modernleşme gayretlerinin Modern Türk düşüncesinin kökenlerinin oluşum süreci olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Bu modernleşme çabası cumhuriyet döneminde olduğu kadar radikal bir tavır la başlamamış, Tanzimat döneminde entelektüel camia Avrupa'daki değişimlere hayran olmakla birlikte kendi değerlerine bağlı kalabilmiş, meşrutiyetle birlikte dengeli bir tutum izlemeye çalışarak her iki kültürü bağdaştırmaya çalışmıştır. Meşrutiyetin sonlarına doğru ise çoğu entelektüel Avrupa tarafında kendi kimliğini ve düşüncelerini izaha başlamıştır. Bu dönemlerde yapılan felsefi

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi ABD Doktora Öğrencisi.

çalıřmalarda çeřitli akımların olduđu belirtilmiř olsa da bu çalıřmaları yapan dūřunūrler aydınlanma ve bilimci bir yaklařımla dūřuncelerini temellendirmiřlerdir. Kaba materyalizm, pozitivism, evrimcilik, spiritalizm akımlarının yūzeysel olarak iřlendiđi bu dōnemin temsilcileri imancı bir yaklařımla akla ve bilimin verilerine sarılmıřlardır. Bu iki otorite kaynađını asla sorgulamamıř bunlara dayanarak dūřuncelerine temel aramıřlardır. O halde diyebiliriz ki son dōnem Osmanlı dūřuncesi bu iki yaklařımın, dolayısıyla pozitivist paradigmanın oluřum dōnemi. Pozitivist anlayıř, geleneđin getirmiř olduđu her tūrlū deđere kuřku ile bakar ve bu deđerleri aklın otoritesine sunarak deđerlendirir. Pozitivism'in oluřumunda aklı ōn plana çıkararak aydınlanmanın ōnemli bir etkisi bulunmaktadır. Őzellikle Osmanlı dūřuncesini etkileyen Fransız aydınlanması, kıřkırtıcı, inkarcı ve kendisine būyūk gūveni olduđu için dogmatik ve bađnazdır. Bu anlayıřa gōre, dođa bilimlerinde bařarısı ispatlanmış olan aklın yōnū dođaya, bilime olduđu kadar artık, insana, kūltūrel deđerlere de çevrilmelidir. Bu yaklařım tarzı Avrupa dūřuncesinde olduđu kadar Tanzimat dōnemi dūřunūrlerinde ōnemli bir etki meydana getirmiřtir.

Tanzimat dōneminde kendi deđerlerine bađlı olarak gōrūnen aydınlarımız Avrupa'daki Fransız aydınlanmasına karřı būyūk ilgi gōstermiřler ve bu yaklařım tarzının aklın ōn plana çıkararak ve geleneđi sorgulayarak yerine aklın otorite olarak kabul eden anlayıřını benimsemiřlerdir. Bu dōnemde Fransız aydınlanmasıyla ilgili çeviriler yapılmıř, fakat bu çevirilerin içeriđini eviri yapan kiřiler tam olarak anlamamıřlardır. Bunun en ōnemli sebebi Osmanlı dūřuncesinin batı tarzı felsefi yapılanma hakkındaki birikiminin azlıđıdır. Bu birikim, son dōnem Osmanlı dūřuncesinin tamamında bile derinlemesine nūfuz edilebilmekten uzak kalmıřtır. Őncelikle Avrupa'daki filozof'un Osmanlı dūřuncesinde tam karřılıđı yoktur. Bu dōnemde Avrupa'daki filozof anlayıřı, her tūrlū otoriteden bađımsız dūřünebilen fikir adamı olarak karřımıza çıkmaktadır. Bu fikir adamları herhangi bir "izm" temelinde sistematik bir felsefe oluřturabilen kiřilerdir. Tanzimat dōneminde bu dūřunūrlerin eserlerini evirenler ise būrokrat kimlikli kiřilerdir ve yaptıkları çalıřmalarda pratik kaygılar ōn plandadır. Bu kaygının temeli ūlkenin kurtuluřu için gerekli dūřūnsel alt yapının ne olabileceđidir. Dolayısıyla herhangi bir felsefi birikimleri olmadan felsefi içerikli yapıtları eviren ve tanıtan bu dūřunūrler, tam olarak yaptıkları çalıřmaların ne demek istediđini bilmekten uzaktırlar. Bundan dolayı İslam'la, pozitivismi, materyalizmi hatta evrimciliđi birbirini tamamlayan unsur olarak gōrmūřler ve aydınlanmanın etkisiyle İslam dininin bir akıl dini olduđu bilincini geliřtirmeye çalıřmıřlardır. Hālbuki Fransız aydınlanmasının etkin yūzū olan akıl anlayıřında her tūrlū otoriteden ōzellikle din otoritesinden bađımsız bir yapı söz konusudur.

řinasi, Tanzimat dōneminde aydınlanma ile ilgili fikirler geliřtiren ilk dūřunūrlerden biridir. Ona gōre artık yeni bir medeniyete girilmiřtir ve bu medeniyetin kōkeni Avrupa'nın mucizesi olan akıl ve kanundur. řinasi akıl çađında yařadığımızı ve bu dōnemin insanını da rasyonel olduđunu belirtmekte ve İslamiyet'le de akla bađdařtırmaya çalıřmaktadır. Ona gōre İslam medeniyetinin esası da akıldır.(Ūlken,2010:66) Bōylelikle içerisinde bulunduđu deđerlerle Avrupa'nın deđerlerini birleřtirme çabası sergilemektedir. Aydınlanma dūřuncesinin bir uzantısı olarak ortaya çıkan bu gōrūřün devamında O, Avrupa kūltūrünün benimsenmesi gereken yōnünün insanlıđa ait olan hūriyet anlayıřı ile Avrupa'da geliřen yeni bilimler ve bu bilimlerin pratik faydaları olduđunu belirtir.(Birand,1998:34) Yine bu dōnemde felsefi çevirilerle dikkat çeken Mūnif pařa Tūrkiye'de bilinçli ve kapsamlı bir çalıřmanın temellerini atmıřtır ve muhaverat-ı hikemiyyede voltaire, Fenelon ve Fontenelleden yaptıđı eviriler, Tūrk dūřunce tarihi açısından oldukça ōnemli bir yer teřkil etmektedir.(Demir,1999:39) Fransız aydınlanmasının ōncūlerine ait olması bakımından bu çeviriler ōnemlidir. Yayınladığı mecmua-i fūnun dergisinde ise aydınlanma ile ilgili fikirlere yer vermeye çalıřmıř ve batı medeniyetinin yenilikleri hakkında Osmanlı dūnyasına yenilikleri bildirmeye gayret etmiřtir. Tanzimat dōnemindeki felsefi çalıřmalar tercūme faaliyetleri ve batıdaki bazı dūřunūrlerin gōrūřlerinin tanıtımıyla sınırlı kalmıřtır. Bu dōnemin en ōnemli yōnū ise dūřunce yōnümüzün belirlenmesidir. Bu yōn ise aydınlanma dūřuncesinin benimsenmesidir. Bu yōn o kadar etkili olmuřtur ki cumhuriyet dōnemindeki paradigmanın temeli olmuř, bu paradigmanın

savunucuları olan düşünürlerimiz ise “Türk Aydınlanması” kavramını literatüre yerleştirmeye çalışmışlardır.

II- Bilimci Yaklaşımın Osmanlı Düşüncesinde Etkin Duruma Gelişi

Meşrutiyet döneminde Avrupa’daki felsefi çalışmaların niteliği hakkında daha geniş bilgi edinildiği söylenilebilir. Yapılan çalışmalar çeviri ve tanıtımın ötesinde telif eser düzeyine ulaşmıştır. Batıda etkilenilen düşünce biçimini kendi kültürüne uyarlamaya çalışan, savunduğu fikirler için kullanan aydın tipi bu dönemde yaygındır. Tanzimat’takine göre daha sistemli, kaynağa inebilen ve felsefi karakterli olduğu seçilebilen eserlere rastlamaktayız. Önceki dönemdeki siyasal kaygılar da kısmen azalmış felsefi konular daha yoğun şekilde işlenmiştir. Vatanın kurtarılması işi gibi pragmatik bir kaygının yanında sanat, din, siyaset, ahlak ve varlık konularında felsefi içerikli yazılarda yer almıştır. Fakat yapılan çalışmaların niteliğine bakılacak olursa Tanzimat’taki gibi aydınlanmaya ait fikirlerin yaygın olmasının yanı sıra bilimci anlayışında yerleşmeye başladığı gözlenebilir. Bilimci anlayış, bilimin ortaya koyduğu verileri hakikat olarak kabul eden ve bilimsel yöntemlere tam bir güven duyan, bu yöntemleri sosyal bilimlerde de kullanan tavrı ifade eder. Bu dönemle ilgili yapılmış olan felsefi araştırmalarda artık belirli tarzda ekollerin kendini gösterdiği ortaya konulmaya çalışılmışsa da yinede düşünürlerin tam olarak bir ekolün anlayışını yansıttıklarının iddia edilemeyeceği kanaatindeyiz. Düşünürlerin pozitivist, materyalist, spritualist akımlardan birinin etkisi altında olduğu söylenebilir de tam olarak bu akımları temsil etmekten uzak oldukları anlaşılmaktadır.

Beşir fuad meşrutiyet döneminin etkili düşünürüdür ve yaptığı çalışmalarda belirttiğimiz şekilde felsefi ekolünü tam olarak tespit edememekle birlikte yönteminin pozitivist, varlık anlayışında materyalizme yakın olduğunu söyleyebiliriz. O, kalple ilgili yazmış olduğu makalede, kaba materyalist bir tutum sergilemekte ve kalpten kastedilen şeyin manevi değil somut bir varlık olması gerektiğine işaret etmektedir.(Korlaelçi,2002:184) E. Zola’nın fikirlerini savunurken de hakiki bilgini gözlem ve deneye dayalı bilgi olduğunu, tasavvura ait şeylerin ise boş, manasız olduğunu söyleyerek pozitivist bir tavır takınmaktadır. (Korlaelçi,2002:187) Beşir Fuat, matematiği ve matematiksel düşünme tarzının insanlığın gelişimi açısından oldukça önemli olduğunu zihinlerden bunları kaldırmanın insanlığın sonu olacağını belirtmesi ise Kartezyen felsefenin etkisi altında olduğunu göstermektedir.(Korlaelçi,2002:189) Littre ve A.Comte’un etkisini üzerinde taşıyan düşünür, bu filozofları metafiziği reddetmelerinden ötürü hakim sınıfına koymaktadır. (Korlaelçi,2002:191)

Birinci meşrutiyetle birlikte felsefi izm’ler hakkında bilgiler çoğalsa da bunların içeriği hakkında tam bilgi sahibi olunamadığı ve Tanzimat’ta olduğu gibi kaynağa inilemediği gözlenmektedir. Ahmet rıza’da döneminin diğer düşünürleri gibi felsefi sistemler hakkında yüzeysel bilgiler bilmekte ve kaynağa inemeyen bir düşünür tipidir.(Alpyağıl,2010:563) Bundan dolayı metafiziği reddeden ve işe yaramaz bir bilgi çabası olduğunu ileri süren pozitivistle İslam dinini bağdaştırmaya çalışmıştır. Ahmet rıza Comte’un etkisini taşıyan hatta onun öğrencilerinden birisidir. Çıkardığı “meşveret” dergisindeki çalışmalarda pozitivist etki açıkça görülebilmektedir.(Korlaelçi,2002:189) Fikirleri, siyasi kaygılardan beslenmiş sanat, eğitim, kadın hakkındaki yazılarında bunu ortaya koymuştur. Ahmet rıza fikirlerinin oluşmasında pozitivist filozoflara çok şey borçlu olduğunu dile getirir. Ortaya koyduğu düşüncelerinde genellikle pratik kaygılar hâkimdir. Osmanlı toplumunun gerileme sebeplerini ortaya koymaya çalışan ve bunların nasıl giderileceğini söyleyen Ahmet Rıza pozitivist’in önemli kavramı ilerleme ile bağlantılayarak açıklamalar yapar. Bu ilerlemenin ise ancak akli ilimlere önem vermekle gerçekleşeceğini savunur.(Korlaelçi,2002:189)

Meşrutiyet döneminde düşünürler arasında aydınlanma’ ya ve bilimselliğe ait fikirler iyice yaygınlaşmış ve artık Osmanlı düşüncesinin paradigması haline gelmiştir. O dönemde hangi felsefi görüşe mensup olursa olsun bir düşünürün fikirlerinin değeri aydınlanma fikirlerini ve bilimsel yaklaşımı yansıttığı ölçüde önemli sayılmaktaydı. Akli ön plana almak,

bilimin verilerini kabul etmek, sosyal ilimlerin metodolojisinin de doğa bilimlerdeki gibi olması gerekliliği, sosyal ilimlerdeki bulguların kesinliği gibi inanışlar bu paradigmanın en önemli öğeleriydi. Bu paradigmanın yaygınlaşmasını sağlayan ve en önemli savunucularından biride Baha Tevfik ti. O, Türkiye'deki ilk felsefe dergisini çıkaran kişidir. Baha Tevfik, felsefenin fen'le kaynaşmış olduğunu belirterek bir kişinin filozof olmasının şartı olarak bilim adamı kimliğini taşımasının gerekli olduğunu, düşünür olabilmesi içinde bir metodu olması gerektiğini savunur.(Ülken,2010:234-235) O, felsefenin ancak metafizikten arındırılmış şekilde mümkün olabileceğine inanır. Ona göre felsefe ilimle o kadar kaynaşmıştır ki, felsefi bir fikir öne sürebilmek için bilimsel bir alt yapı olması, bunun içinde artık metafizik ilahiyat gibi şeyleri bir yana bırakmak gerekir. Bulunduğu dönem açısından felsefenin yapısının bilimle ilişkisini irdeleyerek bilim tarafına çekmeye çalışması ondaki pozitivist yönün en önemli göstergesidir. O, edebiyat gibi felsefi düşüncelerin de boş buldukları yerleri doldurduğuna değinir. Yani boş bulunma ile kastettiği somut olarak kavranılamayan durumlardır. Bu boşluklar bilim ve fenle doldurulabilir. Bundan dolayı uygar, gelişmiş ülkelerde doğaya ilişkin gizemler pek bulunmamaktadır. Bunlar bilim ve fen yoluyla çözülür.(Alpyağlı,2010:624) Baha Tevfik felsefenin fen ile uyum içerisinde yoluna devam ettiğini belirtir ve buluş ve tekniklerden haberi olmayan kişilerin yeni bir düşünce ortaya koyamayacaklarını savunur. Pozitivist tutumu devam ettiren düşünür, önceki felsefelerle "laf felsefesi" diyerek bunların artık geçmişte kaldığını ve bu anlamda felsefe ve filozofun olmadığını belirterek ancak matematik ve doğa bilginlerinin olduğunu söyler.(Alpyağlı,2010:627) Baha Tevfik pozitivistin içerik anlayışını benimsediği gibi yöntemine de sadıktır. O, her şeyin bir sebebi olduğunu ve aynı sebeplerin daima aynı olayları meydana getirdiğini söyleyerek pozitivistik bir anlayış olan determinizmi savunur. Bunun yanında yine pozitivistik bir tavırla tümevarım yöntemi ile pek çok olayı birleştirip anlayabileceğimizi söyler. Baha Tevfik'e göre bir olay arkasından başka bir olayı meydana getirirse, birinci olay ikinci olayın sebebi olarak kabul edilmelidir. Böylece sebepsiz hiçbir şeyin meydana gelemeceği, her olayın bir sebebi ve her sebebin bir olayı bulunabileceğini düşünemediğimizi iddia eder.(Akgün,2005:203)

Baha Tevfik dönemin düşünür tipleriyle ilgili bize önemli ipuçları vermektedir. O pozitivistme yakın olduğu kadar varlık anlayışı bakımından da materyalisttir. Bunun yanı sıra siyasetle ilgilenen düşünür burada daha ilginç bir anlayışla anarşizm'e ait fikirler öne sürmektedir. Ona göre ancak hak tanıyan, ferden üzerinde tabiat kanunlarından başka hiçbir şey görmeyen bir akım olarak anarşizm ilerde bütün insanlığa hakim olacaktır.(Ülken,2010:240)

Meşrutiyet döneminin sonlarına doğru felsefe ile uğraşan düşünürlerin sistemli şekilde felsefi düşünce üretmeye başladıkları görülmekte, batıdaki felsefi akımlar Türkiye'de de karşılığını bulmaya başlamaktadır. Materyalist görüşlerin yanı sıra artık tam karşısındaki felsefi sistem olarak düşünülen spiritüalizmde tanınmaya ve savunucuları tarafından tanıtılmaya başlanmıştır. Fakat aydınlanma paradigmasına sadık bir şekilde düşüncelerin sergilendiğine tanık olmaktadır. Spiritüalizmin bu dönemdeki en önemli savunucusu Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, döneminde yaptığı felsefi nitelikli çalışmalarla öne çıkan düşünürlerden biridir. O, sadece belli bir felsefi ekolü savunmakla kalmamış kendi kültürel değerlerini savunduğu felsefi sistemle özgün bir şekilde eklektize etmeye çalışmıştır. Ahmet Hilmi spiritüalist görüşleri benimsemiş bu görüşlerin savunmasını da dönemin paradigmasına uygun olarak bilimsel bir metodoloji ile yapmış ve yer yer Dekartçı varlık anlayışına ve kantçı bilgi anlayışına da yer vermiştir. O, materyalist fikirleri çürüten ve reddeden düşünürlerin büyük bir kısmının serbest fikir sahibi olarak, yani herhangi bir dogmaya göre değil, yüce bilim adına söz söylediğini ve bilimin objektif olduğunu düşünmektedir.(Akgün,2005:374)

Bilimsel yöntemlere güvenen Ahmet Hilmi tümevarım, deney, gözlem ile materyalist fikirlerin rahatlıkla çürütülebileceğini savunur. Bunun sebebi materyalistlerin her ne kadar bilim adına ortaya çıksalar da metafizik bir temele dayanan teorilere sahip olmalarıdır. O, evrenin yasalarının keşfinin bilimin gayesi olduğunu belirtir. Bu yasaları, bu soyut şeyleri beyne ait bir vehim ve anlamsız soyut şeyler şeklinde çıkarmak ve onların kudret ve eylemine bir anlam verebilmek için onları nihai bir gerçekliğe zati bir varlığa bağlamak gerekir ki bu

bilimsel açıdan mümkün değildir. Materyalistlerin yaptığı ise bundan başka bir şey değildir. Hem metafiziği reddedip hem de deney ve akılsal ilkelerle bu kadar çelişik bir fikri öne sürmek bilimsel değildir.(Akgün,2005:376-377)

Ahmet Hilmi materyalizme ait her fikri bilimsel yöntemlerle çürütülebileceği inancındadır. Ona göre dünyada materyalizme inanan büyük bir topluluk olamaz. Bunun sebebi, bilim ve sağduyunun, bu bilim dışı düşünceyi kabul etmemekteki üstünlüğüdür.(Akgün,2005:379) Buradaki bilimci tavrının yanı sıra idealizme yakın duruşu da Ahmet Hilminin diğer bir yönünü ortaya koymaktadır. Ona göre evren yasaları insan idrakinin kendi yasalarıdır ve bu yasaları eşya ile ilişkilidir. Her idrak edicinin kendi zihni ile dış dünya arasında gördüğü ilişkiyi, yani sırf zihinsel bir durumu yaymak ve uygulamak suretiyle eşyaya bağlar. Bu şekilde eşya ile kurduğu ilişkilerden evren yasalarını başlatıyor.(Akgün,2005:383) Ahmet Hilmi'nin felsefi görüşlerinde bir çok felsefi görüşün iç içe olduğu görülmektedir.

Materyalistler madde ve kuvvetin ebedi ve ezeliğinin, kendiliğinden varlığı ve yaratılmamış olması, gücün korunması ve madde yasalarından çıktığını iddia ederler. Ahmet Hilmi deneyi aşacak bu tip iddialar için başvurulacak yerin akıl ilkeleri, mantıksal prensipler ve beşerin ortak duyguları olduğunu belirtir. Bu sayede materyalist fikirlerin rahatlıkla ortadan kaldırılacağını düşünen Ahmet Hilmi insan aklının gerek kendi prensiplerine gerekse bilime dayanan birçok ispat ve delillerle maddenin kendiliğinden varlığını red ve Allah'ı kabul edebilecek yeterlilikte olduğunu söylemektedir.(Akgün,2005:383) O, materyalizme ait her iddiayı bilim ve akıl ekseninde çözülebileceği inancına sahiptir. Materyalistlerin Allah'ı inkâr'ın, bilimin son hedefine madde ve kuvvet koymak, sonrada bunları birtakım metafizik vasıflarla süsleyerek yeni bir put gibi insanlığın önüne koymak olduğunu belirtir ve bunun bilime aykırı ve çürük bir iddia olduğunu savunur. Ahmet Hilmi kendi fikirlerini desteklemek için dönemindeki bilimsel bulguları kullanmaktan çekinmemiştir. Dönemin fizik, kimya alanlarında yapılmış olan çalışmaları kullanarak materyalizmin delillerini çürütmeye çalışır. Ona göre bilimsel bulgular hakikatin bize verilmesini sağlar ve asla akıl ilkeleriyle çelişmezler. Materyalistlerin maddenin ezeli ve ebedi olduğu inancını kimyada yapılan bir deneyle bağlantılayarak, maddenin yok olabileceğini savunan düşünür, maddenin temel özelliği olan kütle ve eylemsizliğinde yeni yapılan araştırmalarla çürütülebileceğine inanır. Dönemin fizik bilgini olan Clausius'un görüşlerini referans alarak materyalizmi eleştiren Ahmet Hilmi, evrendeki kuvvetlerin içeriğinin toplamı olan hareketin bir süre sonra yok olabileceği düşüncesinin bilim tarafından ortaya konulduğunu söyler.(Akgün,2005:384-385)

Ahmet Hilmi bilimin ortaya koyduğu verilerin tecrübe, akıl ve mantığa uygun olduğunu savunur ve bunları terazinin bir kefesine diğer kefesine de materyalizmin boş sözlerini koymamızı, bilim adına bir karar vermemizi ister. Materyalistlerin buradaki inançlarını bilimsel açıdan eleştirir ve çoban imanı olarak adlandırır.(Akgün,2005:388) O, comte'un üç hal kanununu kabul etmektedir. Metafiziği Comte'un yadsımadığını düşünen Ahmet Hilmi bu ayrımı onun insan zihniyle alakalı bölümlene yapmasından kaynaklandığını söylemektedir. Dolayısıyla Comte'un metafiziği meseleleri reddetmediğini, bunların insan zekâsıyla çözülemeyeceğini ortaya koymaya çalıştığını savunur. Görüldüğü üzere Ahmet Hilmi'nin düşünceleri bir felsefi sistem için oldukça çeşitlilik barındırmaktadır. O, hiçbir felsefi mesleğin yanlıştan korunmadığına ve bütün hakikatleri toplamaya yeterli olmadığına kanaat getirdikten sonra, endüstri, iktisat gibi ilimlerin verilerinin de göz önünde bulundurularak eklektik bir tavır takınılması gerektiğini belirtir.(Alpyağlı,2010:624) Felsefi sistemlerin hiçbirini doktriner anlamda kabul etmemesi Ahmet Hilmi de hermenötik bir tavrı çağrıştırmasına karşın, dönemin pozitivistik yapısının etkisiyle bilimlere olan güveni, yöntemsel ve içeriksel olarak herhangi bir eleştiri getirmemiş olması onu Osmanlı'nın son dönemindeki tipik düşünürlerden biri yapmaktadır.

Osmanlı'nın son dönem düşünürlerinin bir kısmı aynı zamanda cumhuriyet döneminin de düşünürleridir, hatta bu döneme yön veren kişiler olarak tarihe geçmişlerdir. Son dönem Osmanlı düşüncesinde fikir zenginliğinin daha fazla olduğu, fakat cumhuriyetle birlikte fikirlerin tekdüze hale geldiği görülmektedir. Fakat bu görüntünün arka tarafına bakıldığında

değişen fazla bir şeyin olmadığını sadece Osmanlıda etkin düşünce tarzı olan aydınlanma tipi modernleşmenin ve felsefi anlamda içeriksel ve yöntemsel yönünün serbest şekilde savunulmasının yerini politik bir tutuma bırakmaktan başka bir değişikliğin olmadığını görmekteyiz. Her iki düşünce arasında köprü olarak duran filozofların görüşleri içerik ve yöntem olarak pozitivistik yaklaşımın devam ettiğinin göstergesidir. Rıza Tevfik ortaya koyduğu fikirlerdeki rasyonalist, emprist felsefe anlayışlarının bilgi ve metod hakkındaki görüşleri ile bu yaklaşımı devam ettirmiştir.. Rıza Tevfik pozitivist olmamakla beraber çalışmalarındaki yöntem ve içeriksel yaklaşım pozitivistliğe oldukça yakındır. O, Türkiye’de felsefeyi öğretim haline koymuş ve kendine ait bir müfredat programı çizebilmiştir.(Ülken,2010:259) Dönemindeki eğilimlerden farklı olarak Fransız filozoflar yerine İngiliz H. Spencer’in fikirlerini benimsemiştir. Spencer’in siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin yanı sıra varlık ve bilgi hakkındaki görüşlerinin etkisi altında kalan düşünür, bilginin kaynağını duylarda, tecrübede aramanın ve oradan zihne ve akla yükselmenin filozofların çoğunun metodolojisi haline geldiğini belirtir. O, Kant’ın yönteminin bu açıdan en iyi yol olduğunu düşünmekle birlikte Kant’ın metafizikten büsbütün kurtulamadığını söyleyerek onu eleştirir.(Ülken,2010:261) dönemin pozitivist metodoloji anlayışının etkisiyle sosyal ilimlerde pozitif ilimlerde olduğu gibi bir kesinliğin olmadığını fakat yine de ilim olarak doğduğunu ve bir tekniğe ulaştığını söyler.(Ülken,2010:240) Rıza Tevfik sosyal ilimlerin ilim olma koşulunu metodoloji kazanmasına bağlaması dönemin sosyal ilimlere bakışını göstermek bakımından önemlidir.

Sosyal ilimlerde metodolojinin gerekliliğini savunarak Durkheim’in pozitivist sosyoloji anlayışının ürünü olan kuramları Modern Türk düşüncesinde tanıtan ve bu kuramları aynı şekilde uygulayan düşünce tarihimizin köşe taşlarından birisi şüphesiz Ziya Gökalp’tir. Onun önemi düşüncelerinin Osmanlıdan daha çok cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Kültür, siyaset, din, ahlak hakkında ortaya koyduğu sosyolojik fikirler cumhuriyet dönemi düşüncesine yön vermiştir. Görüşlerinde pozitivistliğin etkisi hâkimdir. Ona göre müspet ilimler ortaya çıkınca felsefe ilimlerin anası olmaktan vazgeçti ve ilimlerin zabitası sıfatını aldı. Gökalp, geçmişte felsefenin metafizik alanında dolaştığını bugün ise kendi alanına çekildiğini söylerken, görev olarak ta toplumsal, siyasal, hukuki, ahlaki değerlerin yaratılması olduğunu belirtir ve metot olarak ta keşif ve tahlili değıil taktir ve yaratmayı benimsemesi gerektiğine inanır.(Alpyağıl,2010:233)

İlim’in genel geçerliliğı ve objektifliğı üzerinde duran Gökalp, bundan dolayı da ilmin milletinin olamayacağını belirtir. O,Felsefenin de bu ünvanları alması gerektiğini belirterek, felsefenin müspet ve objektif olması ve ilimlerle tenakuza düşmemesi şartıyla yeni teoriler ortaya atabileceğini belirtir. Ona göre felsefe, maddi ihtiyaçların zorlanmadığı ve mecbur edilmediğı menfaatsiz bir düşüncedir. Bir toplumun felsefe yapabilmesinin şartı ise iktisadi refaha kavuşmaktır. Türkiye’de de müspet ilimler sayesinde ekonomik seviyenin yükselmesiyle felsefede olacak, filozofta yetişecektir.(Alpyağıl,2010:718–719)

Gökalp Fransız sosyoloji okulunun Türkiye’deki devamı gibi çalışmış ve Durkheim’in sosyoloji ile ilgili prensiplerini Türk sosyal kurumlarına tatbik etmeye çalışmıştır. Bu sosyoloji okulu pozitivist yöntemlerle sosyal olayları açıklamaya çalışmaktadır. Gökalp’ta aynı şekilde bu tavrı sürdürür ve toplumsal olayların sebeplerinin yine başka toplumsal olaylar olduğunu söyleyerek sosyolojide determinist bir tavır sergilemektedir. Ona göre büyük adamlar toplumsal determinizmin eseri olarak meydana gelirler ve bu determinizmi asla bozmazlar.(Ülken,2010:313) Bu dönemdeki çoğu düşünür sosyal ilimlerin yapısı konusunda aynı tavrı sergilemektedirler. Şüphesiz ki bu tavır tamamen batıdan mülhemdir ve sorgulanmadan benimsenmiştir. Görülmektedir ki düşünürlerimiz pozitivist dahi olsalar batı ekseninde aldığı düşünceleri hiçbir şey kaymadan devam ettirmişlerdir. Ziya Gökalp’ın yaptığı çalışmalarda özgünlüğün olmadığını söyleyebiliriz. Örneğın kavimlerle ilgili yaptığı çalışmada Durkheim ve Mauss’un bu konudaki görüşlerini aynen alıp türk kavimlerine uygulamıştır.

Sonuç

Osmanlı modernleşmesi, yüzü batıya dönük ama kendi köklerine de bağlı kalmayı deneyen entelektüel teşebbüsü ifade etmektedir. Bu düşünce geleneğindeki inteljensiya Avrupa'nın ilerleyişine hayran kalmış ve ilerlemenin temelinde entelektüel çabanın olduğu inancıyla Avrupa'daki felsefi hareketlere sarılmıştır. bu pratik kaygının temelinde şüphesiz terakki(ilerleme) anlayışının çok büyük etkisi vardır. Aynı dönem de Avrupa'daki pozitivist söylemin içeriğini doldurduğu bu kavramın sihirli gücüne inanılmış ve son dönem Osmanlı düşüncesinde sıfat olarak en gelenekçiden en modernist entelektüele kadar bu anlayışın etkisi altında çalışmalar yapılmıştır. Sonuç olarak bu dönem pozitivist bilincin kültürel yaşamımızın her boyutunda hazır bulduğumuz bir paradigma olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Diyebiliriz ki Osmanlı düşüncesinin cumhuriyet dönemine en büyük mirası bu bilinçtir. Cumhuriyet döneminde bu bilinç daha radikal bir şekilde düşünce hayatının her boyutuna nüfuz etmiştir.

Birey dünyaya geldiği andan itibaren bir bilinç içerisine doğar ve bu bilinç onun düşünce ufkuna hakim olur. Kişinin bu bilinci bir tarafa bırakıp farklı pencereden bakabileceği yanılı gibi görünmektedir. Çünkü bilince tepki oluşturma teşebbüsü bile o bilincin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı pozitivist bilincin hakim olduğu Türk düşüncesi ve onun etkileriyle oluşan entelektüel ve sosyal hayat içerisindeki birey bu etkinin altında şekillenmiştir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Mehmet(2005). Materyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara: Elis Yay.
ALPYAĞIL, Recep(2010).Türkiye'de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak, İstanbul: İz Yay.
BİRAND, Kâmuran(1998). Kamuran Birand Külliyyatı, Ankara: Akçağ Yay.
BOLAY, S. Hayri(2005). Osmanlılarda Düşünce Hayatı Ve Felsefe, Ankara: Akçağ Yay.
BOLAY, S. Hayri(2006). Felsefe Dünyasında Gezintiler, Ankara: Nobel Yay.
DEMİR, Remzi(1999). Türk Aydınlanması Ve Voltaire: Ankara: Doruk Yay.
KORLAELÇİ, Murtaza(2002). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara: Hece Yay.
TÜRKÖNE, Mümtazer(1995). Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri, İstanbul: Yeni Şafak Yay.
UYGUR, Nermi(2002). Türk Felsefesinin Boyutları, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
ÜLKEN, Hilmi Ziya(2010). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yay.